

УДК 811.1

*М. Я. Левицька***СТАНОВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ У МОВІ ПРЕСИ
ЛЬВОВА 20–30 рр. ХХ ст.**

На основі дослідження лексики текстів періодичних видань Львова 20–30 рр. ХХ ст. виділяються слова, марковані за регіональним уживанням. Дібрані мовні одиниці утворюють структуру, за якою можна простежити шляхи формування літературної норми української мови та вплив на цей процес тодішньої львівської традиційної мовно-літературної практики.

On the base of texts lexicon and periodical edition in Lviv, in 20th-30 years of the XX century investigation there are determined the words, marked according to their regional usage. Selected language units create the structure, according to which it is possible to trace the ways of the literature Ukrainian language norms forming and influence of Lviv traditional language and literature practice of that time on this process.

Справа розвитку та формування літературної мови в кожного народу має велике значення, тому таким питанням присвячується багато уваги. Сучасна українська мова пройшла свій віковий, непростий та тернистий шлях становлення. Як живий суспільний організм продовжує розвиватися, набувати новітніх форм під впливом специфіки діяльності українського соціуму. Тому питання формування літературної норми нашої мови не втрачає своєї актуальності, вимагає вивчення її особливостей на певних історичних етапах, і, з огляду на розвиток українського суспільства, окремих теренів.

Серед сучасних мовознавців, яких цікавить питання джерельної бази літературної української мови, досліджували говори, діалектні, локальні слова та вислови західноукраїнських земель С. Андрусів [1], З. Бичко [2], Й. Дзєндзелівський [3], М. Жовтобрюх [4], С. Караванський [5], Л. Масенко [11], І. Матвіяс [6], В. Русанівський [7], О. Сербенська [8], Ю. Шевельов [10] та ін. Загалом в опублікованих виданнях, авторами яких є названі вчені, подані загальні спостереження розвитку усної мовленнєвої практики української мови на усіх українських землях, зокрема у Галичині, а також дослідження писемних зразків наукових, публіцистичних текстів та творів художньої літератури. Увага публікацій зосереджена або на мовних питаннях переважно початку ХХ ст., або береться до уваги загалом культурне життя Галичини, яке продовжувало бути «свого роду лабораторією, де випробовувано нові мовні форми, засвоєвані або відкинуті потім літературною мовою» [7, с.115].

Завданням цієї публікації є, на основі здійсненого пошуку, виокремити з пам'яток стильової диференціації — текстів періодичних видань — приклади таких мовних одиниць, які продемонстрували б шляхи формування літературної норми у 20–30 рр. ХХ ст. на шпальтах часописів Львова саме в час створення першого загальнонаціонального українського правопису.

Словниковий склад львівської преси цього періоду — строкатий. Передусім тому, що тодішні періодичні видання відображали мовно-стилістичну особливість журналістів-дописувачів, які, в свою чергу, належали до певних ідейних угруповань націоналістичного, католицького, радянфільського та ліберального спрямування з яскраво вираженою практикою культури мови. Загалом, різнобарвність лексичного складу газетних та журнальних публікацій вмотивовано пояснюється відсутністю в той час чітких мовленнєвих норм, їхнім щойно становленням на усіх землях України, намітками вироблення правописних правил, спільних для всіх українців.

Серед словникового складу періодики 20–30 рр. вирізняється частина одиниць мови, що має виражену говіркову віднесеність. Це діалектні слова — пов'язані зі специфікою економіки і побуту Галичини, її географічного положення, особливістю матеріальної культури — етнографізми: *бамбетель* — «дерев'яний диван», *запаска* — «спідниця в два полотнища», *коц* — «шерстяне покривало», *сердак* — «верхній зимовий одяг з домотканого полотна», *сіни* — «прихожа», *стайня* — «хлів», *фіра* — «підвода», *фотель* — «м'яке крісло», *фреблівка* — «дитячий заклад», *фякр* — «екіпаж» тощо.

У текстах вказаної тематики вживаються і виразні лексичні діалектизми: *бинда* — «стрічка», *цебер* — «відро», *церкати* — «доїти», *стрих* — «горище», *шафлик* — «совок для сміття», *зупа* — «суп», *хохля* — «черпак», *убрання* — «одяг», *фелон* — «риза», *шляфрок* — «халат», *фризієр* — «перукар», *фіранки* — «тюль», *шіми* — «черевики».

У суспільно-політичних текстах домінують специфічні слова власне лексичного різновиду, полонізми та германізми: *анонс* — «оголошення програми», *абсольвент* — «випускник», *артикул* — «розділ», *вакації* — «канікули», *гандляр* — «тогровець», *кольпортер* — «розповсюджувач газет».

Співвіднесення відібраних лексичних одиниць із нормативним словником літературної мови дає можливість твердити, що значна частина діалектизмів, подибуваних у текстах газетних публікацій, належить до протиставних лексичних відмінностей. Більшість із них твориться від кореня літературної норми за допомогою словотвірних афіксів, зокрема префіксів **за:** *Зазнайомляться* (познайомляться) також з товаришами — римськими школярами (Українська школа, 1930, №2); **зі:** *Італія плянує зірвання* (розірвання) дипломатичних взаємин зі Сове́тами (Голос, 1937, 2 липня); **по:** *Польща дістала писемне потвердження* (підтвердження) на панування над українськими землями по цей бік ризької смуги (Свобода, 1924, 23 березня).

Наведемо приклади окремих лексем, утворених за допомогою префікса **ви:** *викінчити* — «закінчити», *виміна* — «обмін», *вишукати* — «підшукати», *вигинути* — «загинутися», *визичати* — «позичати», **за:** *закраска* — «окраска», *замирення* — «примирення», *замір* — «намір», *запомога* — «допомога», *засилати* — «посилати», **з, зі, зо:** *звідомлення* — «повідомлення», *зворот* — «поворот», *згинутися* — «загинутися», *зневолення*

— «поневолення», зобачити — «побачити», **о:** опізнення — «запізнення», опорожнити — «випорожнити», оснований — «заснований», оснувати — «заснувати», **по:** повітати — «привітати», покінчений — «закінчений», получить — «сполучити», поминати — «обминати», повстання — «вставання», помір — «вимір», поплачено — «виплачено», порішати — «вирішати», потвердити — «підтвердити», потворити — «створити», порішення — «вирішення», **с:** скількість — «кількість», скінчення — «закінчення», сповнення — «виповнення», стрілити — «вистрілити», спомагати — «допомагати», **у:** укараний — «покараний», укінчення — «закінчення», уклонитися — «поклонитися», улягти — «підлягти», успокоєння — «заспокоєння», **під:** підмога — «допомога», підпомагати — «допомагати», піднепасти — «занепасти», піднепадати — «занепадати».

Численними є лексеми, утворені за допомогою префікса **пере:** перестерігти — «застерігти», перелучитися — «прилучитися», перемерзнути — «промерзнути», перемінений — «змінений», переміна — «зміна», перепинити — «спинити», пересада — «досада», переслухання — «заслухання», перестарілий — «застарілий», переголосувати — «проголосувати», переводити — «проводити», передумати — «продумати», перемандрувати — «промандрувати», пересилати — «надсилати», перестерігати — «застерігати», пересвяткувати — «відсвяткувати», переховатися — «заховатися», переходити — «проходити», перешкодити — «зашкодити», перешукати — «відшукати». «В тім часі визначається деяка **переміна** в політично-суспільному угрупованню українського студентства» (Студентські вісті, 1923, №1); «Змобілізувати всі сили, щоб при виборі старшини **переголосувати** свою лісту» (Голос, 1937, 17 лютого).

Наявна певна кількість діалектних слів безафіксного творення: змаг (змагання), мет (метати), скок (скачок), сприт (спритність), а також морфологічних діалектизмів, що диференціюються за родовою належністю (дивіденда — «дивіденди», девіза — «девіз», кошта — «кошт», монополь — «монополія», пудер — «пудра», ризико — «ризик», фільма — «фільм», контроля — «контроль», керма — «кермо», обміна — «обмін», олій — «олія», орхестра — «оркестр», ратуш — «ратуша», спіраля — «спіраль», фльота — «флот»).

Тогочасні львівські тексти рясніють лексемами-ахраїзмами, походження яких відшукуємо у церковнослов'янських, давньоукраїнських писемних джерелах. Це такі традиційні галицькі слова: красний, біжучий, борба, бувший, бурса, вечером, вчислити, вкусний, зізда, інтересний, конечний, кріпко, кромі, ленно, наглий, оказатися, отвертий, печатний, поведення, позволення, празник, руно, русин, руський, свобідно, слідуочий, тайна, тайний, стріча, трудний, условія, язиковий.

На сторінках часописів спостерігаємо авторсько-журналістський підбір деривориту форми певних лексем. Наприклад, іменник «майбутнє» журналісти намагаються утворити через дієслівну форму бути в майбутньому часі: будуче, будучина, будуччина, будущина. Наведемо приклади відіменникового

творення: *школа* — *вишкіл*, *роги* — *безроги*, віддієслівного: *дописувати* — *дописувач*, *дорости* — *доріст*, *змагати* — *змагун*. Сучасні, властиві присвійним прикметникам суфікси *-ов-*, *-ев-*, використовуються для творення відносних: *автомобілевий* — «автомобільний», *входовий* — «вхідний», *домовий* — «громадянський», *ефектовий* — «ефектний», *мировий* — «мирний», *машиновий* — «машинний», *переломовий* — «переломний», *спортовий* — «спортивний», *статutowий* — «статут-ний». У текстах надibuємо традиційні українські форми з протепними приголосними у коренях запозичень: *геврестичний* — «евристичний», «гіпотичний» — іпотечний, *гіндуський* — «індійський», *гіндус* — «індієць», *гієрогліф* — «ієрогліф».

Пропонуємо чимало прикладів словотвірних форм, на які ми натрапили, відмінних від сучасної літературної норми за семантичною ознакою: *бачність* — «погляд на проблему», *безголосно* — «мовчки», *бігун* — «полюс», *вуличник* — «хуліган», *гльоси* — «тлумачення незрозумілого», *лучити* — «поєднувати», *підсоння* — «клімат», *рен* — «олень», *стрілко* — «лазер», *щадити* — «економити» тощо. Це переважно лексеми-дублети, як, наприклад, у дієслівній тріаді *дивитися* — *глядіти* — *бачити*. Хоча *бачити* має дещо іншу семантику за результатом дії. У тексті субстантивована лексема застосовується як синонім до багатозначного слова *погляд*: «Повість «Маруся» звернула його (Шашкевича — упоряд.) *бачність* на ... повістяра знаменитого» (Літературно-Науковий Вістник, 1922, т. 77, с. 41).

У текстах деяких часописів Львова можна натрапити на виразні росіянізми: *загадочний*, *заграничний*, *заключення*, *клевета*, *клеветницький*, *ожидати*, *ознакомлений*, *вилічитися*, *дневний*, *заведення*, *мінута*, *обильний*, *ознакомлений*, *освобождення*, *осторожний*, *предложити*, *предсідатель*, *предложення*, *торжественний*, *собесідник*, *совіти*, *совітський*, *участок*.

Звичайно, таку практику мовленнєвої культури не можна вважати позитивною, як і неаргументоване наповнення текстів полонізмами та германізмами на кшталт: *абсольвент* (випускник), *авспіція* (надія на успіх), *адєпт* (лухач), *альярм* (тривога), *аншлюс* (приєднання), *асєкураційний* (страхувальний), *асиста* (супровід), *блянкєт* (бланк), *бюро* (приміщення), *вакації* (канікули), *вальори* (достойнство), *вербунковий* (рекламний), *вианзувати* (давати настанову), *вінда* (ліфт), *вотант* (присяжний), *гербата* (чай), *дєнтист* (стоматолог), *дєфіляда* (прогулянка з демонстрацією), *домєна* (майно, земельне володіння), *єкзєкутива* (примусове виконання судових рішень), *єквіпункт* (пункт спостереження), *євєнтуальний* (можливий), *зацофаний* (безініціативний, змучений), *куншт* (фаховий виріб), *квєстіонатор* (питальник), *квєстія* (проблема), *курєтєля* (опіка), *кольпортаж* (книгорозповсюдження).

Виокремлюємо з текстів періодичних видань чимало лексем, які спочатку потрапили до пасивного пласту, а тепер повертаються [11, с. 18], формуючи активну частину сучасного словника української мови. *Амбасада*, *атєнтат*, *батута*, *вишкіл*, *воєк*, *гатунок*, *довкілля*, *духовий*, *живчик*,

іспити, мірило, наклад, однострій, офірувати, світлина, совденія, совіти, стрій, тека, тренінг, хосенність, шпальта — лексеми нашого активного слововживання. Так, у «Львівській газеті» за 2006 рік (15 лютого) читаємо: «Хотілося б виокремити також дуже вдалий виступ симфонічного оркестру Львівської філармонії під *батутю* Яреми Колесси»; у заголовку іншої статті цього ж номера: «Плагіат найвищого *гатунку*».

На тлі формування тогочасної лексичної системи української літературної мови виділяємо в текстах львівських часописів специфічні словникові одиниці місцевої мовно-літературної практики: діалектні, просторічно-розмовні, штучно вигадані, пошуковотворені, а також запозичення, в окрему групу занесено слова, що вживаються у той час у мові преси Львова, потім — з різних причин — виходять з ужитку або набувають стилістично-функціонального забарвлення.

На підставі зробленого дослідження робимо такі висновки й узагальнення.

Однією з особливостей мовної практики часописів Львова впродовж другого і третього десятиліття ХХ ст. є утвердження мовно-літературної практики галицької традиції без урахування мовнонормотворчих тенденцій інших українських теренів, оскільки у міжвоєнний період взаємозв'язки Західної та Східної України утруднювалися, а в середині тридцятих років і зовсім перервалися, припинилися через проведення в Радянській Україні кампанії проти «капіталістичних шпигунів» та «шкідників», впровадження гасла «граница на замке». Відірваність від впливів наддніпрянської літературної мовної практики зумовлює пошук українськими галичанами оптимальних мовленнєвих варіантів, зокрема у словотворі.

Щодо активного словотворення, де переважає афіксація від форм літературної норми, то життєздатність таких слів засвідчують хіба що фраземи, які трансформувалися в термінологічні одиниці. Приміром, *мировий* («*Мировий договір*» (Громадська думка, 1920, 04.01); «*Які були причини, що гетьман не використав своєї перемоги, не ішов далі на захід, але почав мирові кроки*» (Літературно-Науковий Вістник, 1922, т. 76, с. 80) фіксується сьогодні як *мирний договір, мирні кроки*, але виокремлена нами форма застосовується як складова терміна в сучасній юридичній практиці: *мирова угода, мировий суддя*. Ще один афелатив: *злука* (*поєднання, з'єднання*) застосовується лише в історичній термінології.

Росіянізми вживаються тільки в публікаціях про життя підрадянської України, які є переважно перекладами офіційних повідомлень із російськомовних газет. Застосування таких лексем Юрій Шевельов пояснює намаганням підпольських українців «позбутися багатьох особливостей своєї мови, щоб наблизитися до всеукраїнської, чи, як тоді говорили, наддніпрянської» [10, с. 222]. Про появу «ультравеликоукраїнізмів, тобто слів і зворотів, які продиралися до української інтелігенції, бо мовці вважали їх за «чисто українські» [10, с. 223], говорив і В. Сімович у середині тридцятих років як про своєрідне лексичне наближення до «чистоти» мови. Словник таких лексем нечисленний і вибіркового за назвами періодичних видань.

Отже, мова львівської преси 20–30-х рр. ХХ ст. демонструє нам шляхи розвитку української мови через збереження в текстах архаїчної, діалектної лексики та надбань загальнонаціональної — на основі наддніпрянських говорів — мови минулого. Вона торує дороги друкованої мовленнєвої культури за допомогою творення нових слів та форм, урізноманітнення українського словника запозиченнями. Загалом, є засобом утвердження, за словами Ю. Шевельова, «галицького варіанту» літературної мови, який у перебігу історично-культурних перепетій не згубився на мовленнєвому маргінесі, а рівноправно та відчутно увійшов до системи сучасної української літературної мови.

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. Тернопіль-Львів, 2000. 2. Бичко З. Лексика наддніпрянського говору. Тернопіль, 2000. 3. Дзедзелівський Й. О. Проблеми сучасної української діалектології // Українське і слов'янське мовознавство. Львів, 1996. С. 286–305; 4. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кін. ХІХ ст. — поч. ХХ ст.). К., 1970. 5. Караванський С. Про галицький варіант української мови // Секрети української мови. К., 1994. С. 115–118. 6. Магвіє І. Засади української діалектології // Мовознавство. 2000. № 10. С. 3–9; 7. Русанівський В. М. Українська літературна мова в пешій чверті ХХ ст. // Мовознавство. 2001. № 6. С. 12–16. 8. Сербенська О. А. Активні словотвірні процеси в мові сучасної преси // ВЛУ. Сер. журналістики. 1980. Вип. 11. С. 89–95. 9. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови. К., 2005. 10. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ ст. (1900–1941). Стан і статус. Нью-Йорк, 1987. 11. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: Документи і матеріали / упор. Л. Масенко та ін. К., 2005.

УДК 82–34: 655.5

В. В. Міщук

ТЕРАПЕВТИЧНА КАЗКА ЯК НОВІТНІЙ ОБ'ЄКТ ВИДАВНИЧОГО ВТІЛЕННЯ

Вперше розглянуто поняття «казкотерапії» та «бібліотерапії», сформульовано основні завдання цього напрямку. Визначено особливості терапевтичної казки як специфічного авторського втілення. Висвітлено взаємодію системи автор-редактор-читач терапевтичної казки.

In the publication for the first time it is considered concepts of «Therapeutic fairy-tail» and «book therapy», it is formulated the basic tasks of this direction. It is determined the features of a therapeutic fairy tale as specific author's embodiment. It is shown the interaction in the system author-editor-reader of the therapeutic fairy tale.

Сучасні дослідники вважають книгу агентом соціалізації, оскільки за допомогою читання людина «входить у культуру», а також розуміє, які події можуть з нею відбутись і як доведеться вирішувати проблеми та долати труднощі. Існує, окрім того, думка, що у відомих казках (сюжетах) у рамках певної культури приховані найбільш прийнятні (тобто ті, що домінують) сценарії. Читач, заглиблюючись у текст, тим самим виконує їх, намагається згодом відтворити у своєму житті.